

محسن رجایی راوری^۱

موسیقی کار در قالی بافی راور کرمان

فرش

مقدمه

راور، شهری در حاشیه کویر لوت در شمال استان کرمان، خاستگاه قالی‌های زیبا، ظریف و ارزشمندی است که مورد ستایش و تحسین پژوهشگران داخلی و خارجی قرار گرفته است. از صنایع و هنرهای دستی مردم راور در گذشته می‌توان به شال بافی، کرباس بافی، گلیم بافی، پتوبافی، پرده بافی، سفره بافی، گیوه چینی و از همه مهم‌تر «قالی بافی» اشاره کرد. از این میان، امروزه فقط هنر قالی بافی در این شهر تداوم دارد.

راور از اولین مراکز قالی بافی در استان کرمان به‌شمار می‌رود. از گذشته‌های دور، میان قالی کرمان و قالی راور ارتباطی نزدیک بوده و قالی راور سهمی بسزا در شهرت قالی کرمان داشته است؛ معمولاً در صادرات قالی راور را تحت نام قالی کرمان به فروش می‌رسانند و در واقع قالی کرمان عنوانی کلی است که بر فرش‌های سایر نقاط استان نیز اطلاق گردیده است.

کارگاه‌های قالی بافی قدیم در راور به «کارخانه» معروف بوده‌اند. در این کارگاه‌ها، بسته به اندازه قالی، چهار تا هشت نفر به صورت هم‌زمان پشت یک دار قالی مشغول بافتن می‌شدند. ساعت کاری از قبل از طلوع آفتاب بود تا زمانی که مقداری معین از قالی بافته شود. به این میزان معین در اصطلاح قالی بافان راور «مختا» می‌گویند.

این مقدار معین شده از ۲۰ تا ۵۵ رج (پو) بسته به اندازه نقش قالی بود و بی هیچ وقفه می‌بایست در زمان تعیین شده بافته می‌شد و هیچ‌کس حق خروج از کارگاه را نداشت؛ اگر کسی بنا به دلایلی از مقدار تعیین شده عقب می‌ماند، مجبور به اضافه کاری بود و تا زمانی که آن را نمی‌بافت نمی‌توانست کارخانه را ترک کند.

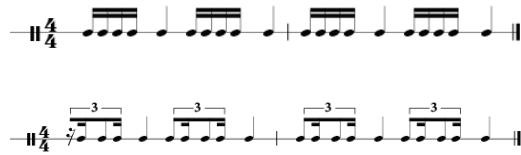
به گفته استادکاران این حرفه، با توجه به نبود برق، چه بسا بافندگانی مجبور بودند تا پاسی از شب با چراغ بادی (فانوس) مقدار تعیین شده را بیافند. این کار هر روز تکرار می‌شد و آنان، برای رفع خستگی و یکنواختی کار، آمال و آرزوها و دردها و رنج‌های خود را با خواندن اشعاری آهنگین حین بافت قالی بیان می‌کردند.

قالی بافان راوری هنگام کار با ابزار قالی بافی ریتم‌هایی موسیقایی اجرا می‌کنند که به شکل شفاهی آموخته‌اند. اجرای این ریتم‌های موسیقایی، چنان‌که این قالی بافان می‌گویند، از سختی و خستگی کار آنها می‌کاهد و سبب می‌شود که در پایان کار روزانه، به‌رغم دشواری و یکنواختی فرایند بافت قالی، همچنان پرنیرو و سرحال باشند. این ریتم‌ها عمدتاً شامل دوضربی، چهارضربی، و شش‌ضربی است که هر یک در بخشی از مراحل قالی بافی و با ابزار خاص آن اجرا می‌شود.

ت ۱. نحوه کار با ابزار
پاکی (فروردین ۱۳۹۹،
شهرستان راور). مأخذ:
محسن رجایی راوری.

ریتم‌های اجرایی با ابزار پاکی چهارضربی و بدین
صورت است:

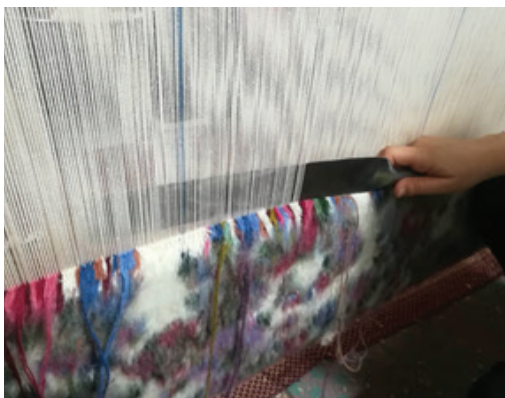

ریتم‌های اجرا شده با ابزار «دیلم»

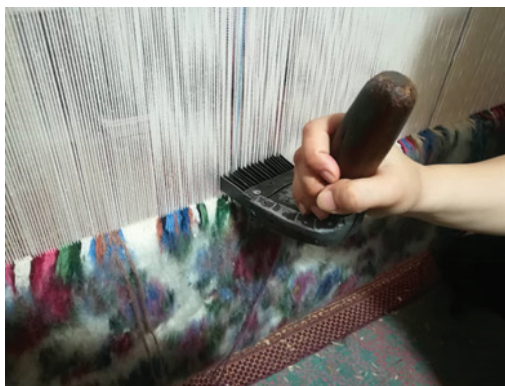
دیلم ابزاری شبیه پاکی (کارد) اما بلندتر است با تیغه‌ای حدود ۴۰ تا ۵۰ سانتی‌متر که دو طرف آن کند است و برای کوبیدن پودها استفاده می‌شود. پس از بافت هر رج، برای پودگذاری، ابتدا، پود کلفت را از بین تارها رد می‌کنند و بعد با دیلم شروع به کوبیدن پود می‌کنند تا بر روی گره‌های بافته شده به صورت منظم بخوابد. دیلم علاوه بر کوبیدن پود و نظم بخشیدن به گره‌ها باعث جلو کشیدن گره‌ها و استحکام آنها و در نتیجه شکل ظاهری بهتری برای فرش می‌شود. با توجه به ظرافت تارها و نزدیک بودن آنها به هم کار دیلم کوبیدن به تبحر بسیار نیاز دارد تا به چله‌ها و نخ‌ها آسیبی وارد نشود، زیرا بیرون آوردن دیلم از چله‌ها و دوباره داخل چله‌ها قرار دادن آن کاری دشوار و تخصصی است.

ریتم‌های اجرا شده با ابزار «پاکی» در حین «چپ زدن»

پاکی ابزاری است شبیه کارد برای بریدن ریس (خامه^۱ گره‌زده)^۲ و به سلیقه بافنده می‌تواند در ابعاد و اندازه‌های مختلف انتخاب شود. تفاوت پاکی‌های مورد استفاده بیشتر در دسته آنهاست که بعضی چوبی و بعضی فلزی هستند. شکل ظاهری آن در مناطق فارسی یاف مانند کرمان و یزد بسیار نزدیک به هم است و در بعضی از مناطق به نام چاقوی بافت معروف است. بافت هر چین به این صورت است که پاکی در دست راست و ریس (خامه) در دست چپ بافنده قرار می‌گیرد و با ناخن انگشت وسط دست چپ تارها (در اصطلاح قالی بافان راور: «تون») به جلو هدایت می‌شود و ریس از پشت آن رد شده و به دست راست بافنده داده می‌شود. به این عمل در اصطلاح قالی راور «چپ زدن» می‌گویند. در این هنگام، با انگشت شست و اشاره دست چپ تار زیر را گرفته و ریس را بین دو انگشت قرار داده و به طرف پایین تار می‌کشند. هرچه بافنده در چپ زدن مهارت بیشتری داشته باشد از سرعت بافت بالاتری برخوردار است. اجرای این حرکات دارای نوعی ریتم خاص است که قالی بافان راوری با استفاده از دست‌ها و انگشتان، به ویژه هنگام بُرشِ ریس، ضرب‌های قوی و ضعیف را در فرایند بافت اجرا می‌کنند.

ت ۲. نحوه کاربرد ابزار
دیلم (فروردین ۹۹،
شهرستان راور). مأخذ:
محسن رجایی راوری.

ت ۳. نحوه کاربرد ابزار
کلوزار (فروردین ۱۳۹۹،
شهرستان راور). مأخذ:
محسن رجایی راوری.

ریتم‌هایی اجرایی با ابزار دیلم دوضربی و
شش‌ضربی و بدین صورت است:

ریتم‌های اجرایی با ابزار «کلوزار»
کلوزار^۲ ابزاری است که برای کوبیدن رج‌های بافته‌شده
مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای پودکشی، بعد از
استفاده از دیلم، با این ابزار رج‌ها را به هم نزدیک
می‌کنند؛ در نتیجه، قالی استحکام بیشتری می‌یابد.
قالی‌بافان راور، با کوبیدن کلوزار بر روی گره‌ها و
پودها، چنین ریتم‌هایی اجرا می‌کنند:

ریتم‌های اجرایی با ابزار «بونیکو»
بونیکو وسیله‌ای است که در گذشته از چوب بود و امروزه
از فلز ساخته می‌شود. شبیه چرخ‌سی است به صورت
عمودی با میله‌ای در وسط به‌عنوان محور که داخل
زمین یا روی پایه‌ای مخصوص قرار می‌گیرد. در اکثر
مناطق، خامه‌های قالی را به صورت آزاد از پشت قالی
آویزان می‌کنند یا نهایتاً آن را به صورت گلوله ساده‌ای
درمی‌آورند که این گلوله‌ها سریع از هم باز می‌شود،
اما در قالی راور با کمک بونیکو و با هدف جلوگیری
از هدررفت خامه (ریس) آن را به صورت دوکی منظم
درمی‌آورند که در اصطلاح راوری «قَبَل» نام دارد.

شاید تبدیل کلاف پشمی یا ریس به یک قَبَل ساده
به نظر برسد، اما در عمل کاری دشوار است. شکل قَبَل،
بسته به ذوق و سلیقه بافنده، می‌تواند متفاوت باشد؛
مثلاً، به شکل میل‌های زورخانه یا استوانه‌ای کامل یا گاه
به شکل کاسه. همه این اشکال حاصل حرکتی منظم و
ریتمیک اند و، اگر این نظم نباشد، قَبَل حین استفاده در

پی‌نوشت‌ها

۱. نوازنده و مدرس سازهای کوبه‌ای، مؤلف کتاب‌های مدرسهٔ کاخن، متخصص قالی‌بافی.
۲. به نحوهٔ بافتن ریس (خامه) روی چله‌ها گره یا چین می‌گویند. در زمان قدیم، در قالی راور فقط از گرهٔ تک‌تار (در اصطلاح محلی: «تاقی») استفاده می‌کردند. این گره روی یک تار اجرا می‌شد و اکثراً در بافت قالی‌های ظریف و تصویری و برای ایجاد خطوط ظریف مورد استفاده قرار می‌گرفت. شهرت فرش راور و پیشینهٔ درخشان آن تا حدی وابسته به این نوع گرهٔ خاص بوده است. گفتنی است گرهٔ مورد استفاده در قالی راور همان گرهٔ فارسی استاندارد و نامتقارن است.
۳. همان دفتین است که به‌نام‌های شانه (در آذربایجان) و کرکیت (در استان مرکزی) نیز معروف است.
۴. ور کردن: تبدیل کلاف نخی به قبل.

ت ۴. نحوهٔ کاربرد ابزار بونیکو (فروردین ۱۳۹۹، شهرستان راور). مأخذ: محسن رجایی راوری.

کتاب‌نامه

- کاربخش راوری، ماشاء‌الله. راور، شهری در حاشیهٔ کویر. کرمان: مرکز کرمان‌شناسی، ۱۳۷۵.
- مصاحبهٔ نگارنده با علی رجایی. بهمن و اسفند ۱۳۹۸.
- مصاحبهٔ نگارنده با محمد کاربخش راوری. ۲۰ فروردین ۱۳۹۹.
- مصاحبهٔ نگارنده با حکیم لودین. ۳۰ خرداد ۱۳۹۹.

قالی‌بافی از هم گسیخته خواهد شد. درواقع، بیش از بونیکو، مهارت بافنده است که شکل و استحکام قبل را ایجاد می‌کند، چراکه پیش‌تر بدون این ابزار نیز قبل را با دست شکل می‌دادند: یک نفر کلاف را در دست می‌گرفت و فرد دیگری آن را «وَر» می‌کرد^۴ و به‌صورت قبل درمی‌آورد. در کارگاه‌های متمرکز، افرادی هستند که کارشان فقط ریس وَر کردن است.

ریتم‌های اجرایی با بونیکو - هنگام تبدیل ریس به قبل - شش‌ضربی و دوضربی و بدین صورت است: